

Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska
UMCS Lublin

Apie kultūrinių konceptų eksplikaciją

-> **tyrimų objektas:** kalbos ir kultūros tarpusavio ryšys:

Bartmiński Jerzy, 1986, Czym zajmuje się etnolingwistyka?, „Akcent” nr 4.

Bartmiński Jerzy, 2006, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin.

Bartmiński Jerzy, 2010, *Pojęcie „językowy obraz świata” i sposoby jego operacjonalizacji*, [In:] *Jaka antropologia literatury jest dzisiaj możliwa?*, red. Przemysław Czapliński, Anna Legeżyńska, Marcin Telicki, Poznań, 155-178 p.

-> **pagrindiniai uždaviniai:** „tikrovę interpretuojančią naratyvą“ tyrimas, tapatybės tyrimas

Niewiara Aleksandra , 2009, *Kształty polskiej tożsamości. Potoczny dyskurs narodowy w perspektywie etnolingwistycznej (XVI-XX w.)*, Katowice.

Chlebda Wojciech, 2010, *W poszukiwaniu językowo-kulturowego obrazu świata Słowian*, [In:] *Etnolingwistyka a leksykografia. Tom poświęcony Profesorowi Jerzemu Bartmińskiemu*, red. Wojciech Chlebda, Opole, 7-20 p.

Misiak Małgorzata, 2018, *Tożsamość kulturowo-językowa Łemków w ujęciu etnolingwistycznym*, Wrocław.

Etnolingvistikos tiriama kolektyvinė tapatybė yra:

- „iš tam tikros bendruomenės narių individualių tapatybių abstrahuota bendra jų autoidentifikacijos dalis“,
 - mentalinis konstruktas, prieinamas per tarpusavyje pasipildančius ir „išoriškai“ kalbos faktoose pasireiškiančius vaizdus (Bartmiński, Chlebda, 2008, 12),
 - įvairiuose elgsenos tipuose, iš jų kalbinėje komunikacijoje, įkūnytos (auto)žinios (Gajda, 2008, 10),
 - tam tikros bendruomenės puoselėjami įsitikinimai – vertybės ir jas atitinkantys simboliai (Chlebda, 2010).
-
- Bartmiński Jerzy, Chlebda Wojciech, 2008, *Jak badać językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów?*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 20, 11-27 p.
 - Gajda Stanisław 2008, *Słowiańskie dyskursy tożsamościowe*, [In:] *Tożsamość a język w perspektywie slawistycznej*, red. Stanisław Gajda, Opole, 7-17 p.

- **Etnolingvistikos kaip „tapatybes tiriančios disciplinos“ užduodami klausimai:**
 - Kokie kalbiniai fenomenai pamatuoja tapatybę?
 - Kokie metodai taikomi tapatybėms tirti?
 - Kokia tyrimų medžiaga imama ypatybėms tirti?

Naratyvinė kalbinių duomenų prigimtis

1. Naratyvai yra pasakojimai, kuriuos individas ir grupė „perima“ ir laiko savo „istorine realybe“ (Ricoeur 2008: 354, cit.: Misiak 2018: 52).
2. Naratyvas yra ypatinga realybės suvokimo ir pateikimo forma (Trzebiński 2002).

Jerzy Trzebiński, *Wpływ dynamiki epizodów i klarowności wątku na siłę oddziaływania historii*, [In:] *Narracyjność języka i kultury*, red. Dorota Filar, Dorota Piekarczyk, Lublin 2014, 35-51 p.:

„Mes dvejomu būdu panyrame į naratyviškai sutvarkytą realybę: pasaulį patiriame tiesiogiai kaip tam tikrą istorijos tęsinį, bet tuo pat metu įgyjame žinių apie pasaulį „iš antrųjų rankų“ – iš kitų, jų fiktyviai ar realiai patirtas istorijas perteikiančių pasakojimų pavidalu“ (Trzebiński, 2014, 36).

Wojciech Burszta, *Przyleganie do przeszłości*, [In:] *Konstrukcje i dekonstrukcje tożsamości*, t. 3. *Narracja i pamięć*, red. Ewa Golachowska, Anna Zielińska, Warszawa 2014, 17-38 p.:

- Naratyvas gali būti suvokiamas kaip pasakojimus apie laikinųjų įvykių seką, kuriamas (įvairiose terpėse, bet svarbiausia – kalboje) tokiu būdu, kad parodytų pateiktos sekos prasmę ir svarbą – konkrečią istoriją arba intrigą. Naratyvinės struktūros numato dviejų ar daugiau informacijos vienetų seką (įvykius, psichines būsenas, žmonių grupes, taigi viską, ką tikslingai ir sąmoningai sugebame išskirti), kuriai pasikeitus, pasikeičia ir pats naratyvo aiškinimas. Seka yra tas elementas, kuris naratyvą atskiria nuo kitų pasaulio pristatymo būdų – nuo abstrakčiosios „teorijos“, „jausmų“ trumpalaikiškumo, jutiminių patyrimų vienalaikiškumo, semantinio „metaforos“ turinio ar „modelio“ nekintamumo.
- Naratyvas suteikia pasauliui laikinumo. Tai į nuoseklumo išraiškos laike orientuota forma. Naratyvas tai visų pirma įsitikinimas ir pripažinimas, kad žmogaus elgesys negali būti suvokiamas atskirai nuo konteksto. Šiuo atveju kalba eina apie asmens veiklos intencijas, bet ir – kas itin svarbu – socialinį šios veiklos kontekstą“ (Burszta 2014: 21).

7 **Naratyvu vadinu** ne tiek į biografijos ir (ar) istorijos rėmus ir „kalbėjimo tinklą“ įsprūstą pasakojimo formą, o veikiau **pagrindinį pasakojimą apie pasaulį ir jo elementus, perteikiamą pasaulį interpretuojančių nuomonių rinkinio forma.**

- Toks naratyvo („pasaulį interpretuojančių naratyvų“) suvokimas siejamas su **kognityvinės definicijos** sąvoka, t.y. definicijos, kurios

„pagrindinis tikslas, parodyti, kaip tam tikrus pasaulio objektus ir reiškinius suvokia kalbinės ir kultūrinės bendruomenės atstovai“, t.y. kokios žinios apie pasaulį, jo kategorizavimą ir vertinimą glūdi tam tikros bendruomenės vartojamoje kalboje (Bartmiński 1988a: 169).

Kognityvinė definicija yra iš esmės naratyvinio pobūdžio – tai pasakojimas apie išskirtą pasaulio fragmentą (žr. SLSJ; SSiSL; plg. Bartmiński 2011, 2014).

- Bartmiński Jerzy, 1988, *Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji słowa*, [In:] *Konotacja*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin, 169-183 p.
- Bartmiński Jerzy, 2014, *Narracyjny aspekt definicji kognitywnej*, [In:] *Narracyjność języka i kultury*, red. Dorota Filar, Dorota Piekarczyk, Lublin, 99-115 p.
- Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2017, *Czy definicja kognitywna jest definicją otwartą?*, [In:] *Barwy słów. Studia lingwistyczno-kulturowe*, red. Dorota Filar, Piotr Krzyżanowski, Lublin 2017, 549-571 p.

Kognityvinė definicija taikoma aprašant:

- žodžių reikšmes,
- sąvokas,
- stereotipus (= kultūrinius konceptus)
- kultūremas.

„Stereotipas“:

- U. Majer-Baranowska, *Stereotyp językowy ‘płaczu’ w polszczyźnie ludowej*, 1988;
- J. Masłowska, *Ludowy stereotyp rzeki – zarys struktury*, 1990;
- J. Bartmiński *Jak zmienia się stereotyp Niemca Polsce?*, 1994;
- J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, *Stereotyp słońca w polszczyźnie ludowej*, 1996;
- J. Bartmiński, *Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu „matki”*, 1998;
- J. Bartmiński, *Stereotypy mieszkają w języku*, 2007;
- J. Bartmiński, I. Lappo, U. Majer-Baranowska, *Stereotyp Rosjanina i jego profilowanie we współczesnej polszczyźnie*, 2002;
- I. Bielińska-Gardziel, *Stereotyp rodziny we współczesnym języku polskim*, 2009;

„Vaizdas“ ir „portretas“:

J. Adamowski, *Językowy portret lądu w polskiej kulturze ludowej*, 1992;

A. Kaczan, *Obraz anioła i diabła w przysłowjach i frazeologizmach*, 2005;

W. Kajtoch, *Językowe obrazy świata i człowieka w prasie młodzieżowej i alternatywnej*, 2008.

„Žodžio reikšmė“:

M. Mazurkiewicz-Brzozowska, *Wybrane warianty znaczenia słowa we współczesnej polszczyźnie i ich struktura kognitywna*, 1993.

„Sąvoka“:

- J. Bartmiński, *O profilowaniu pojęć w słowniku etnolingwistycznym*, 1993a;
- U. Majer-Baranowska, *‘Woda’ – profile pojęcia w polszczyźnie ludowej*, 1993;
- A. Głaz, *Profilowanie pojęć w tekście a jego nieprzekładalność*, 1998;
- M. Lewicki, *Próba profilowania pojęcia „droga” na podstawie idiomaty mów języka polskiego*, 1998;
- K. Mosiołek-Kłosińska, *Profile pojęcia „komunizm” (na podstawie wypowiedzi z okresu kampanii wyborczej 1995)*, 1998);
- J. Bartmiński, G. Żuk, *Pojęcie RÓWNOŚCI i jego profilowanie we współczesnym języku polskim*, 2009.

Apie sąvokų skirtumus aiškumo dėlei:

Nina Gryshkova, *Leksem, pojęcie, stereotyp, koncept, znaczenie, idea – propozycja regulacji terminologicznych* (2012, 226):

„sąvokos yra stabilios, universalios, preciziškos“, „yra pamatuotos konvencijų, bendrųjų susitarimų ir yra sąmoningai reguliuojamos“ (Gryshkova, 2012, 226).

Jerzy Bartmiński i Wojciech Chlebda:

„Koncepto“ terminą, kuris pastaruoju metu tampa itin populiarus (plg. Judin, 2008; Stefanskij, 2011; Gryshkova, 2012, 215–228; Jaworska, 2012), ir „stereotipo“ terminą vartojame sinonimiškai. Tiek „konceptas“, tiek „stereotipas“ apima platesnį bruožų rinkinį nei „sąvoka“; ne tik pažintinio, bet emotyvinio ir pragmatinio, individualių ir visuomeninių patirčių pamatuotą turinį (Bartmiński, Chlebda, 2013, 70-71).

„Konceptas“:

- J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, *Polski językowo-kulturowy obraz DOMU i jego profile*, 2015);
- J. Bartmiński, Brzozowa, *Koncept PRACY we współczesnej polszczyźnie*, 2016.
- Pagrindiniai KPV sudedamieji yra *stereotipai* ir *kultūriniai konceptai*. Be to, pastaruoju metu dėl (niekaip neįveikiamo) visuotinio *stereotipo* termino siejimo ir vartojimo visų pirma prietarų ir neigiamų nuostatų kontekste, vis dažniau etnolingvistikoje pasitelkiame *konceptą*. Pastarasis, pridėjus prie jo dėmenį *kultūrinis*, tokių sunkumų nesukelia. Yra apibrėžiamas, trumpai tariant, kaip ‘aksiologiškai pamatuota ir savitomis konotacijomis apipinta sąvoka’ (Gryškova, 2014). Taigi, *konceptas* aprėpia platesnį objekto bruožų ir atributų spektrą nei sąvoka. Sąvoka iš esmės apima tik pažintinio pobūdžio turinį: *motina* tai ‘moteris, kuri pagimdė’, *anyta* tai ‘vyro motina’; tuo tarpu *stereotipas/konceptas* apima emotyvinės ir pragmatinio pobūdžio charakteristikas, t.y. turtingas kalbines ir kultūrinės konotacijas, plg., *motina* ‘mylinti’, ‘rūpestinga’, ‘globojanti’ ir kt., *anyta* ‘piktavalė’, ‘nemaloni’ (Bartmiński, 2018, 36).

„Kultūrema“

- Alicja Nagórko, *Metody kontrastywne a etnolingwistyka (lingwistyka kulturowa)*, [In:] *Multikulturowość, tożsamość narodowa, mniejszości na Węgrzech i w Polsce*, red. Éva Fórián, Debreczyn, 2004, 23–33 p.
- Alicja Nagórko, Marek Łaziński, Hanna Burkhardt, *Dystynktywny słownik synonimów*, Kraków, 2004.
- Tambor Jolanta, *Mowa Górnoszlązaków oraz ich świadomość językowa i etniczna*, Katowice, 2008.
- Maciej Rak, *Kulturemy podhalańskie*, Kraków, 2015.

„[...] etnolingvistiniai vienetai, raktiniai žodžiai, raiškos plane įgyjantys atskirų leksemų pavidalą, o turinio plane pasižymintys itin turtinga semantika ir taip leidžiantys suvokti tam tikros tautinės, etninės ar regioninės bendruomenės specifiškumą“ (Rak, 2015, 13).

„[...] kalbinės ir kultūrinės bendruomenės autoidentifikacijai reikšmingi raktiniai žodžiai, apibūdinantys pastarosios santykį su tradicija, vertybių puoselėjimu, o taip pat leidžiantys išsaugoti savo kultūrinį tapatumą šiuolaikiniame pasaulyje“ (Nagórko, Łaziński, Burkhardt, 2004, XIX).

Vienetų (stereotipų / konceptų / kultūrinių konceptų) aktualumas dviejoje etnolingvistikos atmainose

Sąvoka, stereotipas (kultūrinis konceptas), kultūrema integruoja kalbos, sąmonės ir kultūros sritis.

Anna Wierzbicka, *Język – umysł – kultura* (1999)

Edward Sapir, *Kultura, język, osobowość* (1978)

Benjamin Lee Whorf, *Język, myśl, rzeczywistość* (1982)

Stereotipai (kultūriniai konceptai) kaip vieni pagrindinių etnolingvistikos aprašuose vartojamų elementų funkcionuoja dviejoje etnolingvistikos atmainose – „liaudies“ ir „tautinės“.

„liaudies etnolingvistika“ – tiria liaudies kalbą ir kultūrą

„tautinė etnolingvistika“ – tiria bendrinę kalbą ir nacionalinę kultūrą.

Stereotipų ir (ar) kultūrinių konceptų aprašai – tiriamieji projektai:

- *Liaudies stereotipų ir simbolių žodynas (Słownik stereotypów i symboli ludowych, SSiSL, 1996-2018)*
- *Slavų ir jų kaimynų aksiologinis leksikonas (Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów, LASiS, 2015-2019)*

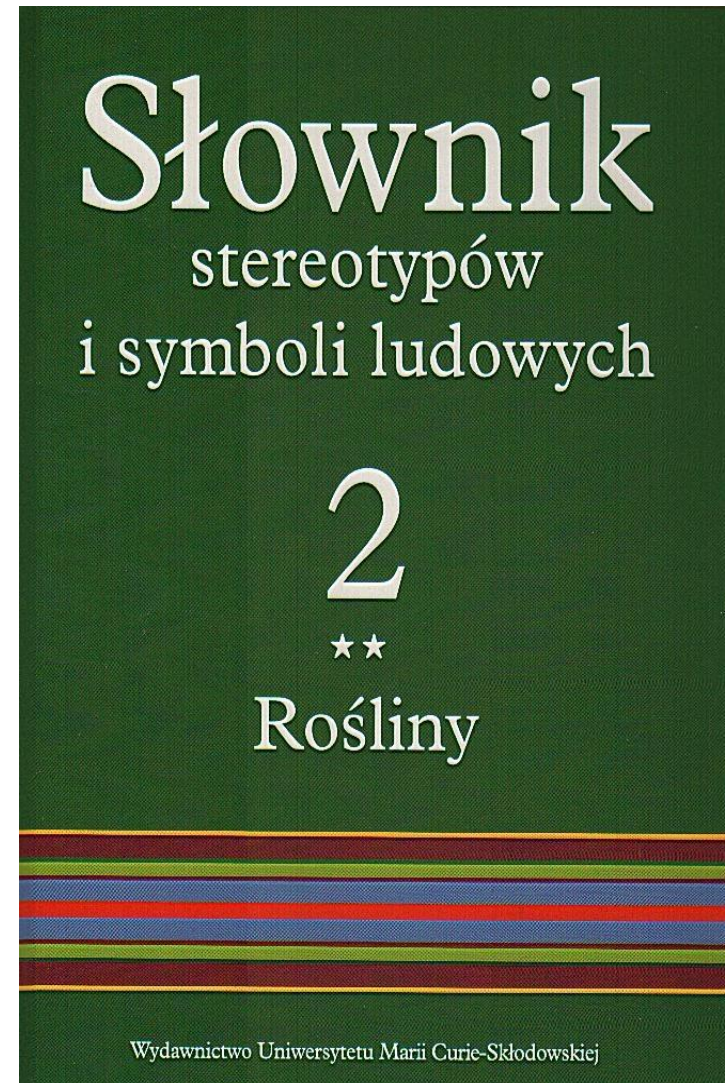
Teorinės prielaidos:

- 1) kalba nėra vien komunikacijos priemonė, bet pasaulio patyrimo, konceptualizavimo ir interpretavimo rezultatas;
- 2) kalbos gramatinėje sistemoje, leksikoje ir tekstuose įtvirtintas kalbos pasaulėvaizdis (KPV);
- 3) KPV tai įvairias – šeimos, vietines, regionines, tautinės, tarptautines – bendruomenes konsoliduojantis veiksnys; bendruomenių tapatybę lemiantis veiksnys;
- 4) KPV pagrindą sudaro vertybės, kurių hierarchija ir suvokimas skiriasi priklausomai nuo bendruomenių kalbos, kultūros, istorinių patirčių ir siekių;
- 5) komunikacinių bendruomenių KPV tyrimas ir lyginimas leidžia atskleisti pasaulio konceptualizavimo panašumus ir skirtumus.

*Słownik stereotypów
i symboli ludowych,
t. 2. Rośliny, cz. 3. Kwiaty.*

Visumos koncepcija ir redakcija:
Jerzy Bartmiński,
redaktoriaus pavaduotojas:
Stanisława Niebrzegowska-
Bartmińska.

Lublin, 2019

**LEKSYKON
AKSJOLOGICZNY
Słowian i ich sąsiadów**

4

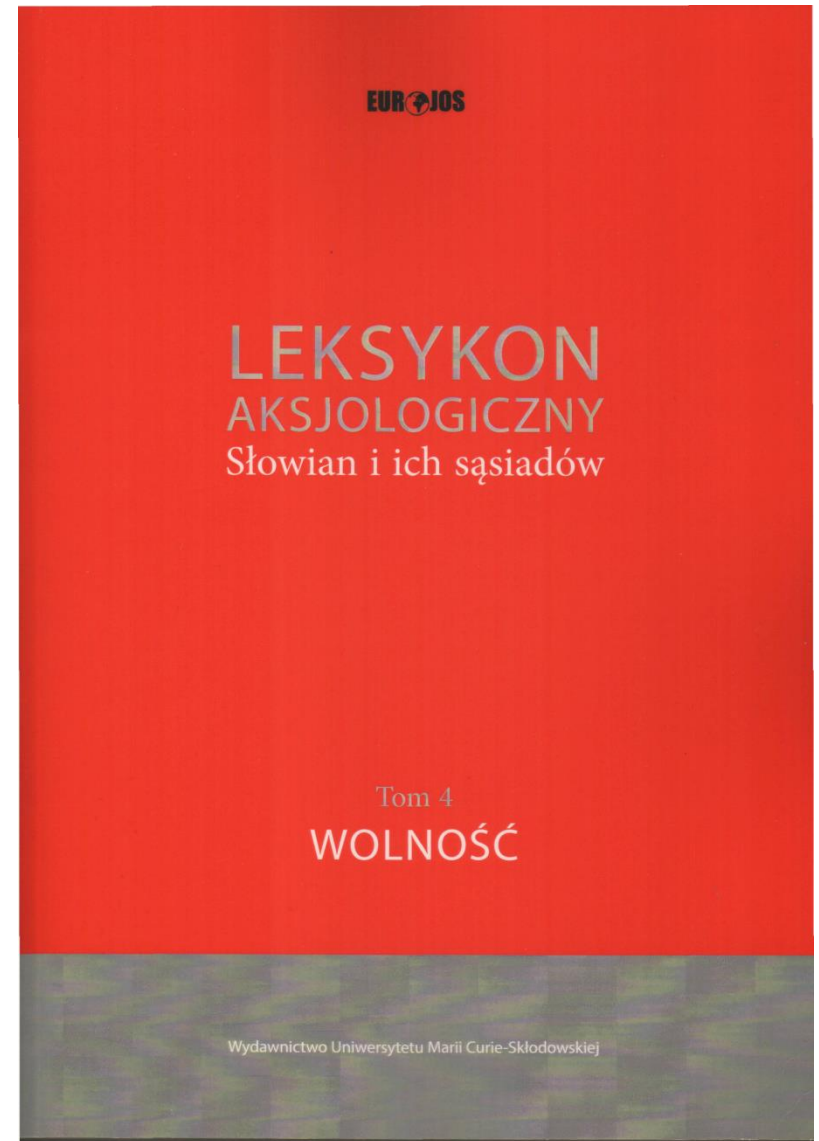
WOLNOŚĆ

Sudarè

Maciej Abramowicz

Jerzy Bartmiński

Lublin-Warszawa, 2019

Kokie duomenų tipai relevantiški rekonstruojant KPV?

Jerzy Bartmiński, 2010, *Pojęcie „językowy obraz świata” i sposoby jego operacjonalizacji*, [In:] *Jaka antropologia literatury jest dzisiaj możliwa?*, red. Przemysław Czapliński, Anna Legeżyńska, Marcin Telicki, Poznań, 155-178 p.

- a) leksika,
- b) integrali žodžių reikšmė, apimanti tiek centrinės, tiek periferinės semantikos struktūros sritis,
- c) žodžio vidinė forma,
- d) semantiniai laukai, jų struktūra, leksinių eksponentų kiekis ir kokybė,
- e) frazeologizmai, sustabarėjusios kolokacijos (frazemos), metaforos, semantiniai derivatai;
- f) gramatika (kalbinės kategorijos);
- g) tekstai – pradedant nuo smulkių tekstų kaip patarlės ar paremijos, baigiant kelių sakinių konstrukcijomis ir tekstų fragmentais, itin vertingais presuponuojamų nuomonių apie pasaulį atžvilgiu;
- h) „užkalbiniai“ duomenys: priimtose ir privalomos elgsenos normos, praktikos, papročiai, įsitikinimai ir tikėjimai, be kurių pasakymų ir kalbinių faktų supratimas nėra įmanomas;
- i) atvirų klausimų anketos.

Liaudies stereotipų ir simbolių žodyno medžiaga:

- a) dialektologiniai duomenys (šnekamosios ir dialektinės sistemos),
- b) folkloro duomenys (tekstai, pradedant nuo smulkiosios tautosakos – paremių, patarlių, mįslių, burtų, dainų – ir baigiant stambesnėmis liaudies prozos formomis, kaip padavimai, legendos, apsakymai, liaudies poezija),
- c) etnografiniai duomenys (tikėjimų ir ritualų aprašai).

Slavų ir jų kaimynų aksiologinio leksikono tyrimų medžiaga (S-A-T):

- a) sisteminiai duomenys (S) – leksikografiniai duomenys (duomenys, surinkti iš bendrinių, etimologinių, frazeologizmų, sinonimų ir antonimų žodynų),
- b) anketavimo būdu surinkti duomenys (A);
- c) tekstiniai duomenys (T) – kalbos sistemos manifestacija, besiremianti visuomenine konvencija, o taip pat apimanti individualios kūrybos atvejus.

Žr. Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2017, *Jakie dane są relewantne etnolingwistycznie?* „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 29, 11-29 p.

Du etnolingvistinio aprašo modeliai (holistinis ir separacinis)

Sudėtinga, o gal apskritai neįmanoma, būtų pateikti vientisą lenkiškojo, lietuviškojo, rusiškojo, ukrainietiškojo ir kt. pasaulėvaizdžių aprašą, tačiau galima dėmesį sutelkti ties keliais KPV „fragmentais“ (stereotipais / kultūriniais konceptais) ir atlikti kelių rūšių duomenų analizę.

KPV rekonstrukcija gali būti atliekama dviem etapais:

- a) atskirai atliekant kiekvieno iš duomenų tipų analizę,
- b) sujungiant visus duomenų tipus į vieną sintetinį aprašą.

Atskiri (separaciniai) aprašai gali nežymiai skirtis, pvz., derivatų analizės rezultatai gali nesutapti su frazeologizmų analizės duomenimis ir pan.

Pirmasis etapas (**separacinis, izoliuotas**) iš esmės yra dalinis, antrasis (**holistinis, integruotas**) privalo būti pilnas (žr. Niebrzegowska-Bartmińska, 2014).

ROŽĖ (RÓŽA) *Liaudies stereotipų ir simbolių žodyne*

Niebrzegowska-Bartmińska, 2019, *Róża*, [In:] SSiSL, t. 2. *Rośliny*, cz. 3. *Kwiaty*
(atiduota spausdinti)

Įvadas. Eksplikacija: Pavadinimai ir veislės. Kategorizacijos. Kompleksai ir kolekcijos. Opozicijos. Kilmė ir transformacijos. Dalys. Išvaizda ir su išvaizda nesusijusios savybės. Kvapas. Rožių skaičius. Auginimas: sodinimas, žydėjimas, vytimas, žiedų numetimas. Vieta, lokatorius. Išmatavimai. Palaiminimas. Praktinis pritaikymas, ceremonijose, gydyme, kosmetikos gamyboje, vaisingumo magijoje, kaip magijos priemonės. Pranašystės ir burtai. Ekvivalencijos. Simbolika.

Dokumentacija: Mįslės. Paremijos. Maldos ir maldelės. Užtarimai. Skaičiuotės, dienoraščių įrašai, eilėraštkai. Žaidimai. Kalėdiniai ir naujametiniai sveikinimai. Kalėdinės giesmės. Giesmės. Gavėnios ir velykinės giesmės. Pavasario ir gojaus sveikinimo giesmės. Joninių giesmės. Javapjūtės ir derliaus rinkimo giesmės. Vestuvinės prakalbos (oracijos). Vestuvinės apeiginės giesmės ir priedainiai. Laidotuvių apeiginės giesmės. Meilės ir vilionių giesmės. Marijos giesmės. Giesmės apie šventuosius. Karinės ir partizanų giesmės. Našlaičių giesmės. Šeimyninės ir valstybinės giesmės ir priedainiai. Refleksinės ir žaismingos giesmės. Baladės. Eiliuotieji meilės laišškai. Pasakos ir pasakėčios. Padavimai ir legendos. Apsakymai. Valstietiškoji poezija. **Bibliografija.**

LAISVĖ (WOLNOŚĆ) *Slavų ir jų kaimynų aksiologiniame leksikone*

Jerzy Bartmiński, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska , *WOLNOŚĆ* w polskiej lingwokulturze , [In:] LASiS-4 (2019), 188-244 p.

1. Įvadas
2. Istorinės ir šiuolaikinės LAISVĖS koncepcijos.
3. LAISVĖS koncepto tyrimo medžiaga.
4. LAISVĖS vaizdas remiantis sisteminiiais duomenimis (etimologija, derivatai, LAISVĖS) leksinių eksponentų žodyninės definicijos; kategorizavimas, sinonimai, antonimai, frazeologizmai)
5. Anketavimo metu surinkti duomenys
6. Tekstiniai duomenys (paremijos, literatūriniai tekstai, tekstynų medžiaga, publicistika, esė)
7. LAISVĖS sintetinė kognityvinė definicija (remiantis visų tipų duomenimis)
8. LAISVĖS profiliavimas lenkų viešuosiuose diskursuose
9. Apibendrinimas

LAISVĖS sintetinė kognityvinė definicija (remiantis visų tipų duomenimis) įgijo štai tokį pavidalą:

LAISVĖ yra:

- pageidaujama būseną (postuluojuama),
- kai patys (savo valia) galime rinktis ir spręsti, ką norime daryti ir ko nepageidaujame,
- nieko neverčiami (kai mūsų nevaržo jokie draudimai).

(a) **Lenkiškiosios laisvės subjektas** yra: tauta (*wolność państwa, ojczyzny, kraju* ‘valstybės, tėvynės, šalies laisvė’); socialinė grupė, klasė (*wolność stanów, ludu* ‘visuomenės luomų, tautos laisvė’), žmogus kaip asmenybė (plg. *wolność człowieka, jednostki, wolność osobista, indywidualna* ‘žmogaus, individo, asmeninė, individualioji laisvė’).

(b) **Laisvė apima** (lenkų kalbos sistemoje, anketose ir tekstuose) minčių, žodžių ir tikėjimo sritis (*wolność sumienia* ‘sąžinės laisvė’, *wolność religijna* ‘religinė laisvė’, *wolność religii, wyznania, kultu* ‘tikėjimo, išpažinimo, kulto laisvė’), viešąjį nuomonės reiškimą raštu ir žodžiu (*wolność druku, słowa* ‘spausdinimo, žodžio laisvė’), savo pažiūrų, įsitikinimų ir orientacijos reiškimą (*wolność zrzeszania się, zgromadzeń, dyskusji* ‘rinkimosi, susibūrimų laisvė’).

(c) **Laisvės apribojimais ir ribos** gali būti kitų primetami iš išorės arba laisvės subjekto perimtos savo valia, taigi laisvė gali būti *vidinė* ir *išorinė*. Abiem atvejais laisvė yra laipsniuojamas gėris, vertybė (*całkowita* ‘visiška’, *nieograniczona* ‘neribota’ vs *wolność częściowa* ‘dalinė’, *ograniczona* ‘ribota’). Laisvę galima ir visai atimti (*odebrać komuś wolność* ‘atimti kam laisvę’; *niewolnik, więzień* ‘belaisvis, vergas’), o galima ir iš dalies (plg.r. *ograniczyć, krępować czyjąś wolność* ‘riboti, varžyti kieno nors laisvę’, *zniewolić kogoś* ‘pavergti’, plg. Miłosza *Zniewolony umysł* ‘Pavergtas protas’).

(d) **Laisvės bruožai** – senoviniuose žodynuose skiriama *dobra* ‘geroji‘ ir *zła* ‘blogoji‘ laisvė, šių dienų diskursuose atitinkanti *prawdziwa* ‘tikrą‘ ir *falszywa*, *złudna* ‘netikrą‘ laisvę.

(e) **Pamata** laisvės koncepcijoms duoda tiek religinio, tiek pasaulietiškojo pobūdžio pažiūros, įsitikinimai ir vertybės, prigimtinio žmogaus orumo ir teisių pripažinimas.

(f) **Laisvė glaudžiai siejasi su kitomis prigimtinėmis žmogaus vertybėmis**, ypač eksplikuojamomis ideologiniame diskurse: demokratija, lygybe, atsakomybe, solidarumu, saugumu.

Laisvės profiliai

- 1. Liberalus demokratiškasis** („Gazeta Wyborcza”, „Polityka”),
- 2. Katalikiškasis:**
 - a) institucinis ir bažnytinis variantas
 - b) liberalus katalikiškasis variantas („Tygodnik Powszechny“, „Więź“, „Znak“)
 - c) nacionalinis katalikiškasis variantas („Nasz Dziennik“, „Fronda“),
- 3. Tautinis dešiniųjų** („Gazeta Polska“, „Wprost“, „Nasz Dziennik“),
- 4. Kairiųjų** („Krytyka Polityczna“, „Trybuna“, seniau „Trybuna Ludu“),
- 5. Radikalus liberalusis, anarchistinis** („Przegląd Anarchistyczny“, „Nie“),
- 6. feministinis** („Wysokie Obcasy“, „Zadra“).

Kiekvienąkart apibūdinant laisvės profilį, atsižvelgiama į tokius jos parametrus, kaip: laisvės subjektas, ypatybės, apimtis ir apribojimai, pamatas ir sąsajos su kitomis vertybėmis.

Stereotipų, kultūrinių konceptų sąsaja – vertybių sąsaja

- **Glaudžiai besisiedami kultūriniai konceptai sudaro platų tarpusavio priklausomybių tinklą.**
- **Vertybių tarpusavio sąsaja tai visų pirma laisvės subjekto pasaulėžiūros dalykas ir priklauso nuo to, kaip subjektas pats save identifikuoja, kaip apibrėžia savo tapatybę, ar laiko save tikinčiu žmogumi, kataliku, ar pasauliečiu, dešiniųjų ar kairiųjų pažiūrų atstovu, lenku, europiečiu ar kosmopolitu, anarchistu.**
- **Subjektas gali būti polivalentiškų pažiūrų ir jungti savyje skirtingas, viena kitą papildančias tapatybes.**

Charles Tylor, 2001, *Źródła podmiotowości. Narodziny tożsamości nowoczesnej*, Warszawa.

„Vieni savo tapatybę apibrėžia iš dalies remdamiesi tam tikromis moralės ar dvasinėmis normomis, būdingomis, pavyzdžiui, katalikui ar anarchistui. Kiti ją suvokia pro tautos ar tradicijos, kuriai priklauso kaip armėnai, ar tarkime québécois prizmę. Šiuo atveju nenorima savęs tapatinti vien su dvasinėmis nuostatomis ar kilme: minėtieji reiškiniai tai rėmai, kuriuose žmonės patys sprendžia, kas jiems teikia gėrio, kas yra svarbu, vertinga, verta nuostabos ir grožėjimosi [...]

Subjektyvumas egzistuoja tik platesnės visumos, kurią vadinu „kalbėjimo tinklu“, kontekste. Būtent pirmoji situacija suteikia mūsų „tapatybės“ suvokimui prasmę: apibrėždama poziciją, iš kurios kalbu ir tai, su kuo kalbu, padeda atsakyti į klausimą, kas aš esu. Pilnas žmogaus tapatybės nustatymas apima ne tik dorovės normų apibrėžimą, bet atsižvelgimą į šio apibrėžimo atsparos tašką – bendruomenę. Šios dvi dimensijos atsiskleidę [...] man kalbant apie savęs kaip armėno ar québécois identifikavimą. Paprastai šios dimensijos neprieštarauja viena kitai, bet veikiau viena kitą papildo. Taigi, lemiamu asmens A autoidentifikacijos veiksmu gali būti tai, kad jis [asmuo] yra katalikas ir québécois; asmens B – tai, kad jis yra armėnas ir anarchistas. (Šie aprašai neišsemia nė vieno iš minėtųjų asmenų tapatybės)“.

(Tylor, 2001, 53, 70-72).

LAISVĖ IR VERTYBIŲ TINKLAS (SĄSAJOS)

PROFILIAI (diskurso ir subjekto tipas)	VERTYBĖS
Liberalus demokratiškasis	nepriklausomybė – lygybė – solidarumas – tolerancija – demokratija – turtas – saugumas
Radikaliai liberalusis, anarchistinis	lygybė – socialinis teisingumas visiškai prievartos, priespaudos ir išnaudojimo panaikinimas – tolerancija
Katalikiškasis a) institucinis bažnytinis b) liberalus katalikiškasis c) tautinis katalikiškasis	a) gėris – tiesa – solidarumas kito žmogaus atžvilgiu – atsakomybė b) teisė – moralė c) valstybinė nepriklausomybė – tautos suverenitetas – atsakomybė – sąžinė
Tautinis dešiniųjų	suverenitetas – valstybės nepriklausomybė – šeimos teisė – Dievas – religija – stipri valstybė
Kairiųjų	lygybė – brolybė – solidarumas – sekularizacija – pasaulietiškas humanizmas
Feministinis	lygybė – seserija – diskriminacijos panaikinimas – ekonominė ir paprotinė laisvė

ROŽĖ IR KITŲ GĖLIŲ VAIZDINIŲ TINKLAS (SĄSAJOS)

Tiesioginių reikšmių planas

lelija – rūta – mirta (itd.) – kaip nekaltybę
simbolizuojančios gėlės

Asocijuojamų reikšmių planas

gyvybė – grožis – jaunystė – dorybė – meilė
– džiaugsmas – laimė – gerovė –
dieviškumas – šventybė – kančia – mirtis

Atliekant kalbines ir kultūrinės analizes (*Liaudies stereotipų ir simbolių žodyne, Slavų ir jų kaimynų aksiologiniame leksikone*), **svarbu ne tik aprėpti leksinių ir sąvokinių sąsajų tinklą, bet ir vertybių aksiologinėje sistemoje, siejančioje tam tikrą konceptą (stereotipą) su skirtingomis vertybėmis ir kultūros idėjų pasauliu, suvokimo būdą.**

Ačiū už dėmesį!

